

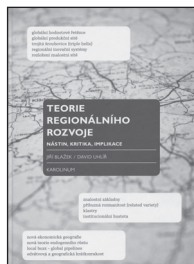
LITERATURA

J. Blažek, D. Uhlíř: Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace.

Vydání 2., přepracované a rozšířené. Karolinum, Praha, 342 s.

ISBN 978-80-246-1974-3.

Zdálo by se, že když tři profesoři recenzovali tuto monografii a dalším dvěma autoři děkují v předmluvě, tak zbývá jen recenze typu hagiografie. Navíc jde o druhé vydání po velkém úspěchu prvního vydání, jež akceptovaly hojně i negeografické disciplíny – nesporně nejvýznamnější publikační počín české geografie v jejím polistopadovém vývoji. Netajím se svými sympatiemi k této knize, kterou mám jako univerzitní učitel v sylabech svých předmětů, její britská inspirace mi rovněž není proti srsti. Mnoholetá poradenská činnost v soukromé firmě zabývající se především mikrore-

gionálním rozvojem a jiné čtení geografie mne vedou k recenzi typu raising questions.

Jak je možné, že v prestižním svazku the Massachusetts Institute of Technology (dále MIT), editovaným J. Friedmannem a W. Alonsem (1978) – *Regional Policy: Readings in Theory and Applications* – věnovaným W. Isardovi, najdeme vedle těchto editorů i B. Berryho, A. Hirschmana, P. Goulda, D. Northe (dokonce 2×) i české autory D. Schejbala a O. Žurka, když u nás údajně (s. 7) byly výsledky regionálního výzkumu i zkušenosti s regionální politikou poměrně omezené? Na rozdíl, opět údajně od Polska a Maďarska, jejichž autory vedle Schejbala a Žurka v tom svazku nenajdeme. Pravým důvodem útlumu zájmu o regionální politiku v 90. letech u nás byla silně centralistická politika Klausovy administrativy, která regionální politiku zcela odmítala. Tím není řečeno, že to bylo špatně, nicméně kulantní souvětí zcela dole na s. 7 postrádá tento point.

Studium Kanady mne zavedlo k podobné knize jako je recenzovaná publikace – B. Higgins, D. Savoie (1995): *Regional Development Theories & Their Application*. Transaction Publishers, New Brunswick and London, 422 s., jejíž absence v recenzované publikaci je pro mne obdobným problémem, jako je případ výše citované knihy z MIT. Nepřekvapí pak ani nezájem o druhé vydání *Regional Economic Development – Canada's search for solutions* od samotného D. Savoie (1992), University Press, Toronto, 341 s., v níž je reprezentativní výběr klíčových autorů, včetně svazku z MIT editovaného Friedmannem a Alonsem. Blažek s Uhlířem citují od Friedmanna pouze jeho 25stránkový článek. Kanadská zkušenost je skutečně velmi inspirativní i pro nás, má totiž také lokální úroveň, sociální akcent atd., nejde jen o D. Savoie, ale také např. o T. Courchena.

A do třetice na úvod, tentokrát citovaná práce J. Allen, D. Massey, A. Cochrane (1998): *Rethinking the Region*. Její četba pro mne byla neobyčejně poučná v porozumění prostorovému vývoji Velké Británie v období administrativy M. Thatcherové, v pochopení role Londýna nejen v rámci Británie, nýbrž i v globálním kontextu. Chytré metody studia, které jsou doteď tak překvapivé, ale

nealbertovské, analogie s pozicí Prahy tak navozují třetí otázku – proč se jich komentář v recenzované publikaci vůbec ani nedotýká?

Pokračujme v intermezzu, jež velice oceňuje recenzovanou publikaci v české geografii jako výjimečný výkon spojující ekonomii a regionální geografii, velice oceňují i metodologické přístupy, jež mohou být základem pro regionální geografické myšlení zahrnující jak rozvoj, tak politiku atd. Významné je docenění prací P. Krugmana oproti prvnímu vydání, což, doufám, není dáno jen tím, že obdržel Nobelovu cenu. Nejcennější je rozšíření a prohloubení kapitoly 3.5 Institucionální směry, v níž jsou zcela nové subkapitoly věnované regionálním inovačním systémům, trojitě šroubovici, klastrům, příbuzné rozmanitosti, globálním řetězcům a sítím – perfektní majstrštyk. Rovněž kapitola 3.6 Současné období regionální politiky je podstatně a k lepšímu nově formulovaná. Výborná je 20 stránková příloha Hledání „zázračného receptu“ v období znalostní ekonomiky. Dynamika změn je však neúprosná, dnes jsou dominantně aktuálním tématem finanční trhy, „finanční bubliny“, jež v listopadu 2010, kdy autoři dopisovali předmluvu k druhému vydání, nevypadaly tak hroživě, ale na scéně již byly od roku 2008.

Tím se vracíme k pokračování rising questions. Když v roce 2007 vyšlo 5. vydání Global Shift od P. Dickena, o něhož se autoři rovněž opírají, tak tehdy psal o finančních službách, výborně rozebíral TNC atd., dnes jsme v euro-krizi, ale také v US dlužích, vzestupu zemí BRICS atd. Vypadá to na nezbytnost 3. vydání... V něm by měla být slíbená nová teorie endogenního růstu, kterou lze těžko ve druhém vydání explicitně dohledat. Nepochybně i otázky rozdílu mezi vývojem – růstem – rozvojem by si zasloužily fundovanější odpovědi.

V roce 2006 vyšlo rovněž 2. vydání knihy autorů Stimson, Stough, Roberts v nakladatelství Springer pod názvem Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy. Její citaci nenajdeme v recenzované publikaci, přestože se s ní v řadě kapitol překrývá (pohled do minulosti regionálního ekonomického rozvoje, klastry, sektorovost, capacity building), je hlavně zaměřena na výkon a strategie regionálního rozvoje. Plánování v názvu je v českém kontextu silně provokativní, protože jsme se dosud nedokázali zbavit ideologických klišé, jimiž velice nepřesně rámuje nejen realitu regionálního rozvoje. Stejně tak zde nechybí téma udržitelného rozvoje (Stimson a kol. 2006), jemuž se Blažek s Uhlířem zcela programově vyhýbají, jen občas se někde zmíní o kvalitě života, životním prostředí. Stimsona, Stougha a Robertse neberou, zato hojně citují Storpera. Nic proti němu, ale ta trojice je podstatně dál – má multisektorovou analýzu, GISy, prostorovou analýzu, vizualizační postupy, deliberativní pohled na kvalitativní a kvantitativní přístupy, vzestup Číny, Indie apod. Dospívají k závěru, že regiony by měly být fast and flexible + proactive. Tím mimojiné naplňují představu P. Haggetta o regionech jako modulátorech.

Jistě, píše recenzi publikace J. Blažka a D. Uhlíře a ne Stimsona, Stougha a Robertse. Nicméně takové srovnání je navýsost užitečné v situaci, kdy u nás nikdo nedokáže, ani mezi ekonomy, napsat tak skvostnou knihu jako Blažek s Uhlířem. Ale my jsme příliš malý rybník, a byť se světu opisovali (sešrouboval?), mnoho toho o něm u nás nevíme; především česká geografie se takřka výlučně věnuje jen Česku. Recenzovaná publikace se navíc nevěnuje mikroregionálnímu rozvoji, který je u nás silně poháněn evropskými penězi. Postrádám i jasné vyjádření, že strategie, programy a projekty rozvoje krajů jsou zpracovávány

a téměř naplňovány/uskutečňovány podle metodických postupů EU. Těžko lze pochopit, proč je EU téměř zcela ignorována, že by další ideologické klišé? Co mi rovněž a zcela zásadně chybí, je návrh jiné šroubovice – jak hybridizovat rozvoj měst a venkova. Mlčení o urbánním a rurálním vývoji/rozvoji je pro geografa zcela nezkousnutelné. Mlčení o euroregionech tolik nevadí, je to spíše zájmová činnost, a dost umělecká. Mírně jsem se vyděsil, když jsem na s. 287 uprostřed našel SoMoPro – a píši, jak je v publikaci uvedeno: South Moravian Programme for Distinguished Researchers. Autoři studovali na univerzitách ve Velké Británii, tak mi zatrnulo, jak ti Jihomoravané neumějí anglicky. Je to chybička, ale ne jihomoravská, na [www \(http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/co-vsechno-delame/jak-unhcr-funguje/partnerstvi-a-capacity-building.html\)](http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/co-vsechno-delame/jak-unhcr-funguje/partnerstvi-a-capacity-building.html) to mají Jihomoravané správně. Chybičku přehlédli autoři, jsou prostě lidé, byť na ostatní hodně pinktlích. A tak je potřeba se na jejich 2. vydání dívat – lidsky. Ale kdo z nás na ně má?

*Alois Hynek, Masarykova univerzita a Technická univerzita v Liberci,
e-mail: hynek@sci.muni.cz, alois.hynek@tul.cz*

Teorie regionálního rozvoje po deseti letech: „Bílá bible“ (nejen) v novém obalu. J. Blažek, D. Uhlíř: Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace. Vydání 2., přepracované a rozšířené. Karolinum, Praha, 342 s. ISBN 978-80-246-1974-3.

První vydání knihy autorů Jiřího Blažka a Davida Uhlíře se stalo jednou z nej-používanějších knih ve výuce i při vědecké práci. To první lze doložit nejen vžitým studentským označením „Bílá bible“, ale i neutuchajícím zájmem o její zapůjčení. O významu pro akademický výzkum svědčí např. 96 citací knihy podle Google Scholar nebo 41 citací podle Web of Science, což jsou pro český psanou monografii vysoká čísla. První vydání této publikace mi otevřelo řadu zajímavých pohledů a způsobů uvažování a také tím mě přivedlo k sociální geografii. I když se nyní zabývám odlišnou problematikou, zařaditelnou pod označení geografie města, tvoří regionální rozvoj a regionální disparity neoddělitelný kontext pro geografické výzkumy. V následujícím textu se zaměřím především na posun, který publikace prodělala od prvního vydání (Blažek, Uhlíř 2002).

Druhé vydání je v některých částech rozšířené nebo přepracované. Zachycuje jak neustálý vývoj teorií regionálního rozvoje, tak posouvání a vývoj náhledu obou spoluautorů publikace po téměř desetiletí práce v akademické sféře i v praxi politik regionálního rozvoje. Určitý posun je vyjádřený již v podtitulu publikace *Nástin, kritika, implikace* (v prvním vydání *Nástin, kritika, klasifikace*), který naznačuje ambici o větší propojení teorií s praxí. Ještě než přejdu k vlastnímu obsahu knihy, zastavím se u jejího názvu, respektive u toho, jak mu porozumět. Čtenář totiž vysvětlení názvu knihy ani po jejím přečtení nezíská. Samotná otázka, co je to vlastně regionální rozvoj – rychle zúžená na otázku jak poznat úspěšný konkurenceschopný region, je velmi stručně a zjednodušeně zodpovězena až v příloze knihy (s. 282), a to ještě s poznámkou o mnohorozměrnosti těchto konceptů, o kterých by bylo možné napsat další knihu. Každý

čtenář musí sám porozumět spojení „teorie regionálního rozvoje“. Intuitivní chápání těchto tří pojmů však bude pravděpodobně odlišné – vždyť o koncepcích regionu se v geografii vedou dlouhé diskuze a pojem rozvoj, resp. diskurz rozvoje byl nedávno problematizován i v české geografii (Daněk 2000, Novotný 2007). A tak snad jen výklad slova teorie nebude předmětem neporozumění mezi různými čtenáři.

V první části knihy, zaměřené na filozofická východiska, jsou charakterizovány hlavní myšlenkové proudy, které ovlivnily a ovlivňují výzkum regionálního rozvoje. Tato kapitola zůstala nezměněna a to včetně části představující dva nové filozofické směry, postmodernismus a poststrukturalismus. Tuto kapitolu považují za nepřilíš zdařilou. Na jednu stranu střizlivý a věcný nástin těchto směrů a jejich možných přínosů pro výzkum (nejen otázek regionálního rozvoje) je doplněn řadou sporných a zjednodušujících tvrzení, které znovu dokládají odstup, který panuje ve vztahu řady českých geografů k postmoderním přístupům (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007). Postmodernismus a post-strukturalismus nechápu jako „rezignaci na hledání odpovědí na praktické otázky“ nebo útok na „touhu po poznání“, ale jako kritickou (sebe)reflexi sociálních věd. Akceptování plurality náhledů na společnost z různých perspektiv a kritika autoritativních výkladů, které vykládají realitu jen ze své dílčí perspektivy, nemůže být považováno za útok na touhu po poznání. Vždyť to naopak činí naše pozná(vá)ní složitější a klade větší nároky na výzkumníky a jejich sebereflexi. Poznání plurality interpretací a pohledů je pak i velmi „praktické“, protože jakékoliv politické opatření bude posuzováno (a o jeho úspěchu se bude rozhodovat) právě z řady perspektiv a zájmů (odborníků v rozvojových agenturách, podnikatelů různých velikostí i významů, politiků i občanů). Přehlížení plurality zájmů a náhledů v minulosti je jednou ze slabin řady vědeckých teorií, včetně teorií regionálního rozvoje, které tak v podstatě podporovaly technokratický způsob vládnutí.

Jádro publikace si zachovalo svou strukturu – jednotlivé teorie jsou představeny ve skupinách podle svých filozofických a metodologických východisek. Pojednání o jednotlivých teoriích začíná představením hlavních argumentů teorie, nejdůležitějších používaných pojmů a důsledků, které z teorií vyplývají. Poté jsou ve stručnosti představeny hlavní kritické výtky, ať již teoretické, nebo vztahující se k problémům praktického uplatnění teorie. V této části knihy se proměnily především části o nové ekonomické geografii a institucionálních přístupech. Vedle přepracování teorií zařazených již v prvním vydání byla tato část výrazně rozšířena zařazením aktuálně diskutovaných konceptů (regionální inovační systémy, globální produkční sítě, trojitá šroubovice, local buzz – global pipelines, klastry). Kladně hodnotím zařazení přehledných shrnujících tabulek na konci jednotlivých kapitol.

Každá recenze široce zaměřených přehledových publikací může upozornit na to, že v knize „nějaká teorie chybí“ nebo že jiné nejsou až tak podstatné či důležité. Aktuálně diskutované nástroje rozvoje ve třetím světě (mikrofinancování apod.) nejsou v knize zařazeny, zřejmě z důvodu implicitního zaměření na teorie relevantní pro „vyspělé“ státy. V tomto případě jde spíše o vedení hranice mezi nezměněnými kapitolami a těmi, které si díky teoretickým diskuzím posledních 10 let zaslouží změnu. Zde je možné upozornit na novější práce marxistických geografů nebo další rozpracování regulačních přístupů. Neobjevil jsem část, která by byla oproti prvním vydání vypuštěna.

Přehledová struktura knihy na jedné straně umožňuje srozumitelně představit velké množství teorií regionálního rozvoje, na druhou stranu však vede ke dvěma úskalím. Za prvé tato struktura vedle sebe na stejné úrovni staví teorie, které jsou jen těžko srovnatelné. Vedle sebe se staví jak parciální koncepty zaměřené na dílčí mechanismus nebo specifický typ regionu, tak komplexní teorie regionálního rozvoje, které si kladou za cíl nabídnout komplexní pohled nebo rámec pro studium regionálního vývoje. Za druhé v takovém výčtu teorií chybí propojení a souvislosti s ostatními teoriemi nebo vývojem společnosti a ekonomiky – to vytváří dojem alternativnosti a nekumulativnosti poznání. Představení teorií zůstává dominantně u výčtu a nástinu jejich hlavních myšlenek. Klasifikace je provedena především z jediné perspektivy: na základě teoretických východisek teorií, jejich ukotvení v hlavních metodologických směrech. Možnosti pohledu na základě řady dalších perspektiv jsou jen naznačeny. Nebylo by přínosné např. začít od komplexně zaměřených teorií, které charakterizují celkový obraz, strukturu regionálního vývoje a regionální diferenciace, a k nim hledat možnosti doplnění nebo rozšíření o parciální teorie zaměřené na konkrétní aktéry a mechanismy ovlivňující rozvoj v jednotlivých územích? Vždyť důraz na celkovou strukturu a „pravidelnosti“ v nerovnoměrném rozvoji jsou jedním z klíčových témat tzv. „albertovské školy“ (Hampl 1998). Dominující hledisko klasifikace (ve svém důsledku zahrnující také časovou posloupnost vzniku teorií), a tedy i struktura celé knihy nepřispívá k syntéze dílčích poznatků o komplexní realitě. Malé vzájemné propojení nástinů a kritik teorií neukazuje vzájemnou provázanost řady teorií nebo možnosti jejich propojení. Tento nedostatek se nejvíce projevuje právě v nově doplněných aktuálních teoriích, které v podstatě rozpracovávají a navazují na starší institucionální teorie. Větší nadhled a propojení nových teorií mezi sebou i jejich zasazení do dlouhodoběji probíhajících debat (např. o významu sociálního kapitálu) by pomohl čtenářům snáze vytvořit úplnější obraz současných mechanismů regionálního rozvoje. Nástiněné teoretické koncepty jsou vždy abstrakci s cílem postihnout dílčí stránky reality, často stránky velmi specifické, a teprve jejich syntetizující propojení může překonat parciální charakter vysvětlení, které tyto teorie nabízejí. Parciální charakter těchto vysvětlení je ještě umocněn již zmíněnou absencí diskuze o „rozvoji“, který zřejmě různé teorie chápou odlišně.

Syntetizující pohled nevnáší do teorií regionálního rozvoje ani závěr. Autoři si v něm kladou zajímavé otázky – např. ke vztahu mezi regionální a sektorovou politikou, resp. regionálními důsledky sektorových politik. Tyto myšlenky jsou však spíše jen naznačeny a jejich potenciál pro hlubší kritickou diskuzi prezentovaných teorií regionálního rozvoje je tak nevyužit. Po inovovaném závěru je zařazena ještě příloha shrnující zkušenosti autorů z diskuzí o regionálním vývoji a politikách na evropské úrovni (Hledání „zázračného receptu“ v době znalostní ekonomiky). Tato příloha překvapivě, jako jediná část knihy, nijak významně neodkazuje na literaturu, ani není propojena s předcházejícími teoretickými diskuzemi. Přitom jsou v této části uváděny důležité implikace (nikoliv však opřené o teorie) pro praxi regionálního rozvoje. Některá tvrzení v této části uváděná jako konsenzuální jsou totiž diskutabilní, resp. vyvolávají pochybnosti o jejich relevantnosti napříč rozličnými regionálními kontexty. Příkladem může být doporučení k řízení vědecké práce – je skutečně nepochybné a „všeobecně známé“, že kvalitní řízení vědecké práce a jasná zadání od ministerstev, grantových agentur a podniků povede k vyšší kvalitě výsledků

vědy (s. 294)? Nedávné české diskuze naopak zdůrazňují význam autonomie a svobody vědeckého bádání pro dosažení zásadních objevů v základním výzkumu (viz např. Staša 2008).

Nové vydání Teorií regionálního rozvoje je přínosné. Nastiňuje řadu teoretických diskuzí v anglo-americkém prostředí a v řadě případů tyto diskuze kriticky konfrontuje se závěry výzkumů v Česku. Tímto kritickým srovnáním se pak dostává k implikacím pro praxi. Na druhou stranu však musím vyjádřit své přesvědčení, že kniha (a zejména její nové části) mohly jít v kritice a implikacích ještě dále a důkladněji rozvinout některé nové otázky, myšlenky a argumenty, které jsou zatím jen naznačené. Hlavní přínos knihy by se pak mohl přesunout od přehledu zahraničních teorií ke skutečně originálnímu pohledu na problematiku regionálního rozvoje.

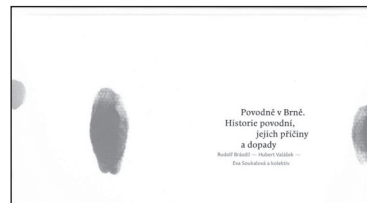
Literatura:

- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace. Karolinum, Praha, 211 s.
- DANĚK, P. (2000): Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurs rozvoje. In: Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds): Stát, prostor, politika. Univerzita Karlova, Praha, s. 28–57.
- HAMPL, M. (1998): Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. UK v Praze, PŘF, Praha, 110 s.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: Under Pressures of Globalization and Post-Totalitarian Transformation. Country Report. Social and Cultural Geography, 8, č. 3, s. 475–493.
- NOVOTNÝ, J. (2007): Vývoj rozvojového paradigmatu a problematika společensko-ekonomických nerovností v kontextu globalizace. In: Tomeš, J., Festa, D., Novotný, J. (eds): Konflikt světů a svět konfliktů. Střety idejí a zájmů v současném světě. P3K, Praha, s. 180–207.
- STAŠA, J., ed. (2008): Historie, současný stav a perspektivy univerzit: úsvit nebo soumrak akademické samosprávy? Sborník z konference konané 10. 4. 2008 na UK v Praze. Karolinum, Praha, 164 s.

*Roman Matoušek, Univerzita Karlova v Praze,
e-mail: roman.matousek@natur.cuni.cz*

R. Brázdil, H. Valášek, E. Soukalová a kol.: Povodně v Brně. Historie povodní, jejich příčiny a dopady. Supplementum č. 12 sborníku Brno v minulosti. Archiv města Brna, Brno 2010, 468 s. ISBN 978-80-86736-22-8.

V čele devatenáctičlenného autorského kolektivu reprezentativní monografie stojí profesor Geografického ústavu Masarykovy univerzity Rudolf Brázdil, nejznámější český klimatolog s evropským renomé, který je autorem několika monografií a řady článků v prestižních zahraničních časopisech s tematikou historické klimatologie a hydrologie. Dalším vedoucím autorem je PhDr. Hubert Valášek, pracovník Moravského zemského archivu, který byl zodpovědný za vyhledávání a analýzu archivních pramenů a v minulosti byl spoluautorem řady statí a článků z historické klimatologie. Kolektiv

vedoucích autorů doplňuje ing. Eva Soukalová, zkušená hydroložka z brněnské pobočky Českého hydrometeorologického ústavu. Kromě zmíněných odborných pracovišť se na přípravě díla podíleli ještě odborníci z brněnského pracoviště Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. a z Ústavu vodních staveb Fakulty stavební Vysokého učení technického v Brně.

V úvodní části je podána stručná charakteristika povodní z hlediska příčin jejich vzniku a poté jsou zmíněni autoři nejvýznamnějších historických pojednání o povodních na území Brna. Za zmínku stojí například brněnský starosta Christian d'Elvert, který v roce 1884 vydal knihu *Die Flussverhältnisse, die Überschwemmungen in und bei Brünn*. Povodňová tematika je ve druhé kapitole knihy vhodně rozšířena o nástin vývoje města Brna od jeho vzniku do současnosti. Zaznamenané povodňové události, které ničily části města i jeho příměstské lokality, ukazují, jakými prostředky se město záplavám bránilo a jak se při likvidaci jejich následků uplatnily zemské i státní orgány. Socioekonomický vývoj města i rozmanité aktivity jeho obyvatel byly v minulosti často spjaty nejen s řekami Svatkou a Svitavou, ale i s říčkou Ponávkou či Svrateckým a Svitavským náhonem. Jednotlivé etapy historického vývoje města jsou doplněny dobovými kresbami, fotografiemi, resp. plánkem města z roku 1824.

Ve třetí kapitole se autoři nejprve věnují rozboru přírodních faktorů, které ovlivňují proces odtoku vody v povodí Svatky a Svitavy. Všímají si zejména vlivu reliéfu, tvaru povodí a typologie říční sítě, tvaru údolí a šířky údolní nivy a rovněž geologických a hydrogeologických poměrů v obou povodích. Podrobněji jsou poté charakterizovány hlavní hydrogeologické rajóny v povodí Svatky a Svitavy. V rámci přehledu klimatických poměrů autoři analyzují režimy srážek a teplot, všímají si časové a prostorové proměnlivosti sněhové pokrývky, včetně vodní hodnoty sněhu, a ve sledovaných povodích vydělují dílčí klimatické okrsky. Důležitou součástí díla je rovněž rozbor antropogenních zásahů, které ovlivnily odtokový proces v obou povodích. V této souvislosti jsou podány základní informace o všech přehradních nádržích a odběrech vody, včetně nejvýznamnější vodárenské stavby zásobující Brno pitnou vodou z jímacího území u Březové nad Svitavou, I. a II. březovského vodovodu.

V další kapitole si autoři všímají historických změn, které ovlivnily podmínky odtokového procesu. Zabývají se zejména změnami ve využití země (land use) v obou povodích i v rámci katastru města Brna, které hodnotí pro období od poloviny 19. století. Dokumentují rovněž historické etapy úprav koryt vodních toků a prováděných regulací řek. K dokreslení vývoje vodní složky krajiny zařazují historické mapy z prvního, druhého a třetího rakouského vojenského mapování z let 1763, 1838 a 1878 a porovnávají je se situací na československé topografické mapě z roku 1991.

Dokumentaci a hydrometeorologické analýze brněnských povodní v období systematických hydrologických pozorování je věnována rozsáhlá pátá kapitola knihy. V úvodu jsou nejprve popsány počátky systematických vodočetných měření, která začala ve srovnání s Čechami (v Praze na Vltavě od roku 1825, ve čtyřech stanicích na Labi od roku 1851) na některých tocích na Moravě až ve druhé polovině 70. let 19. století. Autoři se přitom zaměřili na detailní informace o čtyřech vodoměrných stanicích v oblasti dnešního Brna (Brno-Pisárky/Poříčí, Veverská Bítýška, Bílovice nad Svitavou a Židlochovice), kde uvádějí základní charakteristiky hydrologického režimu, hodnotí povodně podle vodních stavů a průtoků a všímají si synoptických příčin výskytu povodní na Svratce

a Svitavě. Poté podávají detailní hydrometeorologickou analýzu vybraných významných povodní za období přístrojových měření od roku 1888 do roku 2006. U jednotlivých povodňových událostí analyzují meteorologické příčiny, hodnotí jejich průběh a dopady na krajinu a společnost.

V šesté kapitole se autoři vracejí do dávné historie a popisují povodně v Brně v období před začátkem systematických vodoměrných (přístrojových) pozorování, převážně od 16. do 19. století. Hodnotí povodně na základě zpráv a dokumentů z rozmanitých historických analů, kronik, pamětí, deníkových záznamů, úředních, administrativních a hospodářských záznamů, dobových novin, obrazové dokumentace, odborných prací a sdělení či epigrafických pramenů. Charakteristika povodňových událostí je přitom zasazena do širšího kontextu českých zemí. Text je doplněn množstvím cenných dobových dokumentů, které se podařilo nalézt v mimořádně obsáhlém souboru archivních materiálů, psaných převážně v německém a často rovněž v latinském jazyce. Obrovské pensum času a trpělivou práci věnovanou jejich studiu je třeba vysoce ocenit. Povodňové nahlédnutí do dávné minulosti je nejen velmi zajímavé, ale rovněž mimořádně cenné z hlediska současné i budoucí protipovodňové ochrany města Brna. Začlenění této kapitoly se však z hlediska chronologie událostí jeví jako poněkud nelogické, spíše bych předpokládal její předřazení před kapitolu 5.

Syntéza poznatků, které vyplynuly ze sledování historických i nedávných povodní z doby přístrojového měření, je zahrnuta do kapitoly 7. Pro čtenáře je zajímavé nejen porovnání jejich vývoje a velikosti v průběhu téměř poloviny tisíciletí, ale i jejich rostoucího vlivu na rozrůstající se město a jeho obyvatele. Za významný poznatek autorů je třeba považovat všechny údaje týkající se četnosti výskytu povodní v jednotlivých časových etapách, a to i přes jejich vlastní zjištění, že počty známých povodní jsou do konce 18. století zřejmě podhodnocené vzhledem k tomu, že archivní materiály zaznamenávaly především mimořádné události s velkým dopadem na obyvatelstvo. Velmi zajímavé je srovnání desetiletých četností povodní, které ukázaly výrazně vyšší frekvenci povodní v dekadách první poloviny 19. i 20. století. Důležitým poznatkem, který lze dobře korelovat i s dalšími povodními v rámci Česka, je zjištěné dominantní postavení zimních povodní v povodí Svratky i Svitavy, přičemž se převážně jednalo o genetický typ smíšených povodní (silné oblevy s rychlým táním sněhu, doprovázené vydatnějšími srážkami). Pro další využití jsou rovněž cenné poznatky týkající se vlivu změny klimatu na hydrologický režim zkoumaných toků. Z mnoha zde uváděných poznatků stojí například za zmínku, že dekády s vyšší četností povodní nekorelují s nárůsty teplot, ale nejčetnější zimní povodně jsou spíše vázány na tuhé zimy s větším množstvím sněhu a výrazné srážky při zimních oblevách.

Na závěr knihy je podána koncepce současné protipovodňové ochrany na území města Brna s vymezením záplavových území za využití jednorozměrného hydrodynamického modelu. Hranice rozlivů byly vymezeny pro N-leté kulminační průtoky (Q_1 , Q_5 , Q_{10} , Q_{20} , Q_{50} a Q_{100}) s charakteristikou jednotlivých říčních úseků. Tato část je v závěru doplněna konkrétními návrhy protipovodňových opatření a hodnocením jejich ekonomické efektivity.

Posuzovaná knižní monografie, která podává komplexní přehled o problematice povodní na území města Brna, je mimořádně obsáhlým zdrojem poznatků o historických i nedávných povodních. Je rovněž zdrojem poučení pro generaci současnou i generace budoucí. Vzhledem k probíhající změně klimatu bude

problematika povodní a protipovodňové ochrany, stejně jako řešení problémů sucha pro naši společnost v budoucnu velmi naléhavá.

Nezbývá než autorům gratulovat a čtenářům z řad široké veřejnosti, ale i odborníkům a vysokoškolským posluchačům doporučit, aby si toto mimořádně zajímavé dílo prostudovali.

*Bohumír Janský, Univerzita Karlova v Praze,
e-mail: jansky.b@seznam.cz*

D. Drbohlav a kol.: Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? SLON, Praha 2010, 207 s. ISBN 978-80-7419-039-1.

Sledování migračních pohybů patří nepochybně mezi stěžejní témata sociální geografie. Kde jinde se mohou smysluplně uplatnit geografové, když ne při studiu migračního procesu, analýzách migračních proudů, zákonitostí vývoje společnosti a ekonomiky, jakož i migrantů jako individuí. Zcela zákonitě se vyvinula a tradičně prosazuje tzv. albertovská škola, zastoupená v minulosti např. J. Korčákem či K. Kühnlem. Současná generace na své předchůdce úspěšně navazuje, přičemž logicky využívá zcela nových, specifických rámcových podmínek, které konkrétní migrační chování podmiňují či determinují.

Publikace „Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?“ představuje poslední syntetizující, komplexní výstup dílčích aktivit širokého řešitelského kolektivu, který vedle hlavního autora (koordinátora) tvoří L. Medová, Z. Čermák, E. Janská, D. Čermáková a D. Džúrová. Za několikaleté období se jednotlivým autorům, ať již v samostatných či kolektivních pracích, podařilo nashromáždit značné množství empirického materiálu. Publikace tak svým způsobem představuje „vyčerpávající“ monografii o imigrační situaci v Česku, a to jak v současném období, tak ve vývojovém pohledu. Stranou pozornosti nezůstávají ani otázky legislativní, administrativní, sociologické, či (nově s ohledem na dosavadní zaměření) možnosti komparace s vybranými státy střední Evropy.

Struktura publikace, sestávající z 9 kapitol včetně závěru, dokládá „mnohovrstevnatost“ sledované problematiky. Autoři „přiznávají“, že kniha je „významně upravenou a značně rozšířenou českojazyčnou verzí národní výzkumné zprávy“ mezinárodního projektu koordinovaného z Varšavské univerzity. Snad určitou daní zvoleného přístupu je, dle mého názoru, nedostatečný akcent na teoretické zarámování resp. absence teoretického vstupu jako takového. Zmiňovaná slabina je ovšem vyrovnávána občasnými odkazy na relevantní literaturu při deskripci příslušného tématu. Nepochybuji o tom, že těžko se najde v českém i mezinárodním prostředí někdo, kdo by pochyboval o odborné erudici hlavního řešitele i spolupracovníků, jak o tom svědčí bohatá literatura „nastudovaná“ i vlastní provenience.

Následující kapitoly se věnují problematice (i)migrace z různých pohledů. Vývojové (před rokem 1989, 1989–2008) kapitoly charakterizují migrační pohyb

na základě dostupných statistických údajů, jakož i s využitím klasických prací, resp. autorů zabývajících se migrací (např. Srb, Kučera, Andrlé). Domnívám se, že více prostoru mohlo být poskytnuto přesunům válečným resp. před 2. světovou válkou. Škoda, že zdrojová data ČSÚ neumožňují – jak je správně v poznámce k tab. 2.1 uvedeno – sledovat migraci občanů Česka v rámci EU. Tato situace do značné míry omezuje vypovídací schopnost (spolehlivost) následných analýz. Za velmi cenné považuji posouzení (geografického/prostorového?) rozmístění cizinců, jakkoli mám problém s jedním typem (karto)grafického vyjádření (viz níže v konkrétních poznámkách). Totéž platí o využití registru obyvatelstva v Praze: unikátní zdroj umožňuje průlomovou analýzu. Vyzkoušel jsem si (v období předrevolučním) obdobný zdroj zachycující individuální pohyb osob, a to na základě tzv. mrtvé evidence Policie ČR – viz Jeřábek, M. (1991): The contribution of the migration circulation of the population (on the example of the district of Ústí nad Labem). *AUC Geographica*, 26, č. 1, s. 37–52.

Třetí kapitola přináší retrospektivní pohled na přijatá legislativní opatření v porevolučním období. Na jedné straně se konstatuje rozhodující úloha, ovšem ne zcela koordinující, Ministerstva vnitra ČR, na druhé straně zapojení dalších aktérů, zejména na celostátní úrovni. Hodnocení, přestože existuje kontakt mezi administrativou a výzkumem, lze považovat za kritické: „Česká migrační politika není založena na detailních sociálněekonomických analýzách současných a budoucích trendů.“ Migrační a integrační politika se vyvíjí postupně, především v reakci na probíhající vývoj a jeho „problémovost“. Zřejmý posun lze sledovat až v posledním desetiletí, což je podmíněno jak vstupem Česka do Evropské unie, tak nárůstem zájmu o naši zemi (dvě strany téže mince?).

Tématem integrace (kapitola 4) autoři částečně opouštějí geografickou půdu, což označují spíše jako klad než zápor. Zajímavé výsledky poskytuje zpráva MV ČR (2002), založená na informacích z okresních poradních orgánů pro integraci cizinců. Shodně s autory se domnívám, že právě sledování na lokální až regionální úrovni by mělo být hlavním zdrojem poznání, resp. prohloubení znalostí o cizincích u nás. Upřednostňování výzkumu Ukrajinců a Vietnamců na jedné straně rozumím, na druhé straně bych se přimlouval – z důvodů historických i aktuálních, obecně teoretických i zcela konkrétních – o obdobnou pozornost Němcům a Polákům v Česku. Přiblížení postavení cizinců v českém sociálním systému poukazuje na stupeň začlenění, resp. přiblížení se, či odlišnosti od poměrů majoritní společnosti. Zde se objektivně i subjektivně otevírá ještě poměrně široké pole působnosti.

Navazující kapitoly dokládají širší pohled na problematiku (i)migrace. Považuji za signifikantní, že dopady lze označit za pozitivní i negativní, jakkoli se ve veřejnosti – díky síle médií – uplatňují spíše ty druhé. Využití pouze poznatků ze šetření CVVM SOÚ AV ČR nijak nesnižuje vypovídací hodnotu a to na základě jak trvalého sledování, tak renomé profesionální agentury. Z vlastních výzkumů mohu potvrdit, že „zatímco cizinci jsou většinou vnímáni jako problém na úrovni státu, na místní úrovni (v místě, kde respondent bydlí) je toto negativní vnímání výrazně nižší.“ To jen potvrzuje výše uvedené tvrzení založené nikoli na osobním kontaktu, ale na zprostředkované zkušenosti.

Komparaci s vybranými středoevropskými zeměmi (Polsko, Maďarsko) považuji za zdařilou, vhodně doplňuje deskripci naší situace, jakož i poukazuje na postavení Česka, resp. podobnosti či odlišnosti. Za potěšitelné snad lze označit,

že si nestojíme špatně. Aktuální situaci se zaměřením na dopady globální ekonomické krize reflektuje poslední kapitola. Dokládá mimo jiné, že se mění jak přístup státu, tak chování (i)migrantů.

Na závěr si dovoluji uvést několik postřehů charakteru terminologického a formálního, které mě negativně upoutaly, byť jsem si vědom, že se může jednat pouze o subjektivní pocit: a) Autoři používají termín nelegální migrace, vzhledem k základu slova v cizím jazyce bych se přimlouval spíše za pojem ilegální. b) Termín České země mi v současnosti připadá poněkud překonaný, upřednostňoval bych současné Česko či na území Česka. c) Osobně nepoužívám termín komunismus (viz poznámka pod čarou na s. 128) pro předrevoluční období v Československu, přikláním se k obvyklému označení tohoto období jako socialismus. d) V tab. 1.6 postrádám legální imigraci a emigraci, při uvedení pouze salda je vyloučena možnost srovnání s nelegální emigrací. e) Na obr. 2.2 a některých dalších se setkáváme s vyjádřením podílu z celku (tj. Česka v %) formou kartogramu jako intenzity zastoupení při použití okresů jako územních jednotek, což – dle mého názoru – odporuje tradičním kartografickým zásadám. f) HDP (s. 111) je deklarováno na úrovni 215 % průměru Česka (opakovaně obdobné vyjádření na obr. 5.3). Jsem srozuměn s poměrným vyjádřením 0–100 %, jak odpovídá jednotkám, pro vyšší hodnotu je vhodnější použití indexu či násobku – tj. 2,15. g) Zmíním ještě drobný nedostatek, a to na obr. 5.2 absenci % při podílu věkových skupin.

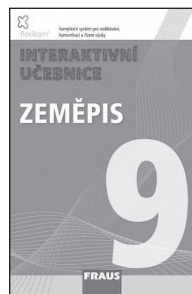
Publikace se, pro svoji kompaktnost, přehlednost i zdroj poznatků nepochybně zařadí mezi vyhledávaná díla u nás. Domnívám se, že může posloužit jak zájemcům o mezinárodní (i)migraci z řad akademických, tak zvědavým praktikům. Kolektivu se – dle mého názoru – podařilo připravit velmi zdařilé dílo, k čemuž přispěl jak „jednotný tah na branku“, tak obsahové odlišení (zaměření) jednotlivých autorů (autorek), které si čtenář znalý situace dokáže odvodit. Přestože monografie postihuje mnohé vývojové, obsahové i územní aspekty sledovaného jevu (procesu), zůstává řada otázek jen naznačena. Tím se otevírá prostor pro další výzkum nejen tohoto kolektivu, ale i dalších autorů, pracovníků či oborů. Jsem přesvědčen, že jeho postupným zaplněním dojde jak k prohloubení poznatků a snad i žádoucím přesahu do aplikační sféry, tak potvrzení přední role Česka ve výzkumu migrace a realizace migrační politiky.

*Milan Jeřábek, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem,
e-mail: milan.jerabek@ujep.cz*

M. Marada a kol.: Interaktivní učebnice Zeměpis 9. Fraus, Plzeň 2011, DVD. ISBN IUC 061.

Nakladatelství Fraus je možné označit za jedno z marketingově nejprogresivnějších učebnicových nakladatelství v Česku. Ačkoliv výzkumy ukazují, že čeští učitelé jsou při výběru učebnic poměrně konzervativní a upřednostňují spíše dlouhodobě osvědčené produkty, učebnice z nakladatelství Fraus si udržují na trhu stabilní pozici i přesto, že obsahují některé prvky nebo doplňkové materiály, které je možné z pohledu tradiční didaktiky označit za moderní. Jeden z těchto prvků mohou představovat například elektronické učebnice.

Nakladatelství Fraus se podařilo zachytit marketingový i vzdělávací potenciál masového zavádění interaktivních tabulí do výuky na základních školách, neboť téměř všechny řady učebnic začalo nabízet také v elektronické podobě. Učitelé brzy ocenili existenci tzv. interaktivních učebnic, které se ukázaly jako vhodný doplněk učebnic tištěných (a to i učebnic pocházejících z jiných nakladatelství). Úvodem bych rád předeslal, že nejsem zastáncem názoru, že papír jako nosič informací je na ústupu, či dokonce úplně zmizí, a že tištěné učebnice jsou reliktem minulosti. V elektronických učebnicích nicméně spatřuji jistou přidanou hodnotu, která může práci s tištěnou učebnicí obohatit o interaktivní prvky. Jedná se především o videoukázky, 2D a 3D animace, odkazy na webové stránky, případně fotografie a ilustrace. Tyto prvky jednak mohou usnadnit učitelům přípravu i realizaci výuky a jednak mohou u žáků vzbuzovat zájem o probírané učivo. V konečném důsledku tak mohou interaktivní učebnice přímo i nepřímo ovlivňovat kvalitu výuky či vzdělávací výsledky žáků.

S vědomím výše uvedeného jsem se zájmem otevřel (korektněji řečeno spustil) interaktivní učebnici Zeměpis 9 nezvykle početného kolektivu autorů pod vedením Miroslava Marady. Již samotný název učebnice je možné považovat za poněkud matoucí, neboť z obalu DVD ani příloženého uživatelského manuálu není jasné, které vzdělávací obsahy jsou v učebnici tematizovány. Nutno podotknout, že v případě papírové verze učebnice se vyskytuje stejný problém. Tento zdánlivě malicherný nedostatek otevírá nicméně složitější kurikulární problém řazení (sekvencování) učiva. V souvislosti se zaváděním školních vzdělávacích programů, kdy je tvorba kurikula v podstatě ponechána v rukou jednotlivých učitelů, již není možné předpokládat, že v 9. ročníku bude mít výuka zeměpisu na všech školách v Česku stejnou obsahovou náplň. V případě výuky zeměpisu v 9. ročníku bylo možné pozorovat jistou obsahovou nejednotnost již v období před zavedením školních vzdělávacích programů. Na části škol byla v 9. ročníku vyučována regionální geografie Česka (což bylo ze strany učitelů odůvodňováno tím, že výuka o Česku by měla být vyvrcholením zeměpisné výuky na 2. stupni ZŠ) a na části škol byla ve stejném ročníku vyučována témata spadající do humánní geografie (jako důvod učitelé uváděli vysokou kognitivní náročnost učiva, které bylo možné žákům zprostředkovat teprve v nejvyšším ročníku ZŠ). Vzhledem k obsahu recenzované učebnice je evidentní, že autoři vyšli patrně z druhého přístupu, neboť učebnice má až na výjimky klasickou strukturu učebnic určených pro výuku základů humánní geografie. A to i přesto, že v rámcových vzdělávacích programech je tematika humánní geografie předržena výuce regionální geografie Česka (ale paradoxně následuje za výukou regionální geografie světa). Je otázkou, zda je optimální zařazovat do výuky nejvyšších ročníků ZŠ vzdělávací obsahy, které spadají do základů humánní geografie. Jedná se totiž o vzdělávací obsahy, které geografii profilují a v podstatě vytvářejí poznatkovou i intelektuální bázi pro výuku regionální geografie. Ta by měla poskytovat prostor pro konkrétní lokalizaci geografických jevů, objektů a procesů na lokální, regionální, národní či globální úrovni. Řazení geografických vzdělávacích obsahů a zdůvodňování jejich posloupnosti v kurikulárních dokumentech je téma, které by vydalo na samostatnou odbornou studii. Vraťme se proto zpět k recenzované učebnici.

Ačkoliv učebnice na první pohled vychází ze složkového přístupu (v učebnici jsou mimo jiné zařazeny tematické celky učiva nazvané „osídlení, zemědělská výroba, průmysl, doprava, služby“), není o její koncepci možné prohlásit, že by kopírovala strukturu tradičně chápané socioekonomické geografie. V učebnici jsou totiž podrobněji rozpracována také témata (záměrně zde nepoužívám označení „tematické celky učiva“), která jsou geograficky i pedagogicky relevantní a zároveň mají vysoký integrující potenciál (globalizace, integrace, migrace, přírodní katastrofy aj.). Takhle obsahová dichotomie je na recenzované učebnici patrně nejvíce pozoruhodná. Je možné pouze spekulovat, co stojí v pozadí tohoto obsahového pojetí. Na jednu stranu zřejmě musel kolektiv autorů ustát požadavky definované ze strany nakladatelství, které má zájem vyhovět především potřebám učitelů, kteří v převážné většině reprezentují profesi tradičně rezistentní vůči změnám, a na druhou stranu musel kolektiv autorů reflektovat vývoj, kterým prochází geografie jako obor a s ním ruku v ruce také geografické vzdělávání. Učitelé tak dostávají do rukou učebnici, ve které naleznou tematické celky učiva, které dlouhodobě znají, a zároveň jsou konfrontováni s tématy, která pro některé z nich mohou být poměrně nová. Patrně také z tohoto důvodu je recenzovaná učebnice relativně rozsáhlým dílem, o němž není možné předpokládat, že vše, co je v něm uvedené, bude v hodinách zeměpisu skutečně probráno. Čtenáře jistě napadnou také mnohé alterace (možné alternativy) zpřístupnění v učebnici uvedených obsahů pro žáky. To je přirozené, neboť autoři učebnice jsou nuceni zvolit pouze jeden z mnoha možných způsobů zprostředkování učiva, který se jim v daném okamžiku jevil jako nejvhodnější. Je na učitelích, zda budou se vzdělávacími obsahy v učebnici pracovat v předkládané podobě, či upřednostní svou vlastní (zlepšující) alteraci. Sám za sebe mohu říci, že v učebnici postrádám více didakticky elaborovaných nonverbálních prvků. V učebnici převládají fotografie, z nichž některé mají pouze ilustrativní funkci. Učebnice tak na první pohled působí atraktivně, didaktické využití např. ilustrativních fotografií je nicméně omezené, neboť tyto fotografie nejsou přímo propojeny s obsahem výkladového textu, ani ho nerozvíjí. Přimlouval bych se za častější využívání názorných schémat, diagramů, map apod., které by např. podpořily snahu autorů o didaktické zprostředkování složitějších geografických pojmů a problémů, a jejich propojení s učebními úlohami. I takové nonverbální prvky se v učebnici nacházejí, bohužel ale v menším množství – viz např. Světové migrační proudy (s. 53), Rozrůstání Londýna (s. 55), Úrovně mezd v jednotlivých čtvrtích Chicaga (s. 58), Cenová konkurence druhů dopravy (s. 90), Schéma vývoje přístavů (s. 92) aj.

Pokud porovnám obsah učebnice s obsahem Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV), obsah učebnice v některých ohledech výrazně překračuje požadavky, které z RVP ZV vyplývají. Na druhou stranu je třeba podotknout, že RVP ZV není natolik propracovaný dokument, aby bylo možné na jeho základě vystavět fungující didaktický systém učiva v učebnici. Samozřejmě je možné najít také některé vzdělávací obsahy, které v učebnici nejsou v dostatečné míře akcentovány. Diskuze týkající se výběru vzdělávacích obsahů jsou ovšem pro „naukové“ vyučovací předměty typické a často nenacházejí uspokojivé řešení. Oceňuji zejména zařazení nadoborových témat, jako globalizace, globální změny klimatu a přírodní katastrofy, čímž autoři demonstrují vzdělávací potenciál vyučovacího předmětu zeměpis směrem k tzv. průřezovým tématům. V učebnicích jiných nakladatelství jsou tato

témata zastoupena spíše okrajově, čímž zeměpis nepřímo ustupuje ze svých poměrně silných kurikulárních pozic. Snaha o udržení těchto pozic je patrná zejména v závěru učebnice, kde autoři věnovali relativně velký prostor kapitole „Význam využití geografie“. Tato explicitně formulovaná oborová lobby svědčí o tom, že autoři učebnice připravují argumentaci k očekávaným „kurikulárním válkám“, které bezesporu přijdou poté, co aktuálně probíhající kurikulární reforma ustoupí do pozadí a objeví se reforma nová. Například taková, která bude zdůvodňována neodkladnou potřebou standardizovaného testování žáků. Toto testování se ovšem může týkat pouze určitých (privilegovaných) vyučovacích předmětů a zeměpis rázem může potenciálně přijít o své stávající zastoupení v kurikulu.

V závěrečné kapitole je mimo jiné uvedeno, že se „... geografie zaměřuje na řešení problémů v prostoru různých měřítek“. Pokud se zpětně zamyslím nad obsahem recenzované učebnice, její největší slabinou je právě absence didakticky strukturovaných geografických problémů, které by žákům byly předkládány k řešení prostřednictvím vzájemně souvisejících a vnitřně strukturovaných učebních úloh. Učební úlohy jsou v učebnici, vzhledem k ostatním obsahovým prvkům, spíše upozaděny, většina z nich nesměřuje k výše zmiňovanému jádru geografie, ani k jinému explicitně či implicitně stanovenému vzdělávacímu cíli. Obsah získává didaktický smysl pouze prostřednictvím cílově orientovaného žákova učení, k čemuž by měla učebnice poskytovat co nejvíce příležitostí. Přitom jsou některé z potenciálních vzdělávacích cílů uvedeny v úvodu učebnice (Proč se učím zeměpis?). Důkladné deklarativní, procedurální i kontextuální znalosti geografických konceptů a problémů samy o sobě žáky nepovedou k tomu, aby si v praktické rovině uvědomili, v čem spočívá podstata, význam a přínos geografie. Další argument pro vyšší zastoupení autentických učebních úloh je ryze pedagogický, neboť právě tyto úlohy by měly být základem „nové“ kultury vyučování a učení, která nachází svůj teoretický fundament v teoriích pedagogického a psychologického konstruktivismu. V jejím pozadí stojí požadavek, aby žáci disponovali klíčovými kompetencemi, tj. aby byli způsobilí uplatnit své znalosti a dovednosti v proměnlivých a komplexních situacích a kontextech. Přestože o takové situace není v geografii nouze, je tvorba učebních úloh vycházejících z těchto situací poměrně obtížná. Vyžaduje totiž nejen hlubokou znalost klíčových témat, problémů a metod geografie, ale také hlubokou znalost problematiky jejich didaktického zprostředkování. V případě recenzované učebnice nicméně nespátřuji v uvedeném nedostatku zásadní problém, spíše se jedná o postřeh s obecnější platností. Je ovšem otázkou, zda si učitelé s tvorbou alespoň minimálního množství náročnějších problémových úloh sami poradí, a zda právě autoři učebnic by neměli být těmi, kdo jim poskytnou potřebnou didaktickou oporu.

Jsem přesvědčen, že interaktivní učebnice Zeměpis 9 poskytne začínajícím i zkušeným učitelům mnoho užitečných materiálů a podnětů využitelných ve výuce zeměpisu na 2. stupni ZŠ. Na závěr si neodpustím jedno

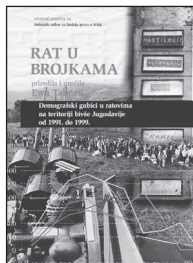
Poznámka redakce: Po loňském úspěchu učebnice paní doc. Hany Kühnlové Život v našem regionu, která získala zvláštní cenu na Mezinárodním knižním veletrhu ve Frankfurtu (viz Informace ČGS 1/2011), byli i letos čeští geografové oceněni. Také Interaktivní učebnice zeměpisu pro 9. ročník ZŠ a víceletých gymnázií kolektivní autorů pod vedením dr. Miroslava Marady obdržela stejnou cenu. Považujeme toto ocenění za úspěch jak autora a celého týmu, tak za ocenění pro české geografické vzdělávání.

varování. Práce s interaktivní učebnicí může snadno sklouznout k rutinním výukovým postupům, které v konečném důsledku mohou popřít její přidanou hodnotu, a zároveň také může vést k degradaci didaktických dovedností učitelů. Zejména v případě, kdy interaktivní učebnice přestane být jejich sluhou, ale stane se jejich pánem. Věřím nicméně, že tato situace ve větší míře nenastane.

*Petr Knecht, Masarykova univerzita,
e-mail: knecht@ped.muni.cz*

E. Tabeau (ed.): Rat u brojkama. Demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2009. ISBN 978-86-7208-156-6.

Príspevek vznikl za podpory grantového projektu GA ČR č. P410/10/0136 „Perspektivy západního Balkánu v kontextu jeho politického, národnostního a demografického vývoje v uplynulém čtvrtstoletí“.

Jakoukoliv zmínku o poválečné rekonstrukci Bosny a Hercegoviny v médiích obligátně doprovází bilance obětí tři a půl roku trvajících nacionálního konfliktu. V prvních poválečných letech odhady počtu mrtvých oscilovaly mezi 20–329 tis. (nejčastěji pak v rozmezí 200–250 tis.). Pravidelně uváděné, avšak nikterak podložené a značně nadsazené hodnoty, nekriticky převzala i nejnvlivnější média. Až s téměř desetiletým zpožděním začaly i největší světové tiskové agentury stereotypně se opakující údaj v tichosti opouštět; stále častěji citovaly výrazně korigovaný údaj cca 100 tis.

obětí (2,4 % počtu obyvatel Bosny a Hercegoviny v roce 1991).

Hodnověrnost původně udávaného údaje svými šetřeními zpochybnily dvě na sobě nezávislé výzkumné skupiny, populační experti vedení Ewou Tabeau a Jacobem Bijakem, kteří pracují pro kancelář žalobce v Haagu, a tým bosňáckého vyšetřovatele Mirsada Tokači. Na výstupech těchto odborníků, kteří výzkum prováděli odděleně a zcela odlišnými metodologickými postupy, je zajímavá výsledná relativní shoda ohledně celkového počtu obětí. Důvod, proč jsou jejich výsledky vesměs pozitivně přijímány, spočívá především v relativní míře prokazatelnosti jejich výzkumů, tj. že za každým kvantitativním údajem nalezneme skutečnou osobu, její jméno a příjmení, místo narození i informaci o tom, zda byla zabita, či je stále pohřšována.

Ostré diskuze, jednostranné závěry a hysterické reakce prokazují, že zhodnocení etno-demografických následků války (včetně přímých válečných ztrát) zůstává v bosenskohercegovské společnosti navýsost citlivým a silně zpolitizovaným tématem. Soustavně odkládané statistické sčítání, na které Bosna a Hercegovina z převážně politických důvodů čeká již více než dvacet let, umožňuje, aby si každý konstitutivní národ celkovou výši populačních ztrát interpretoval po svém. A pokud dnes již alespoň z části nad udávaným počtem obětí panuje shoda, výrazně se liší názory, jakého podílu na celkové výši ztrát dosahovala jednotlivá etnika. Žádná studie, jež se opírá o bosenskohercegovské

statistické materiály, tak za žádných okolností nemůže být zcela relevantní a přesná. Zmíněné konstatování bez výjimky platí i pro recenzovanou publikaci.

Objemná kniha (1 215 s.) Ewy Tabeau *Válka v číslech* je shrnujícím výstupem projektu tzv. Demografické jednotky prokuratury Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Výše jmenovaná polská badatelka je od roku 2000 vedoucím badatelského týmu evropských demografů a statistiků. Kromě vlastní analýzy demografických následků konfliktu projekt kompletoval statistické báze, které v Haagu sloužily jako dokumentační podklady v průběhu soudních přelíčeni s jednotlivými obžalovanými. Badatelská skupina kolem Tabeau zpracovala okolo třiceti znaleckých posudků zaměřených na mediálně nejsledovanější případy: tj. soudní řízení v předmětech Bosna a Hercegovina (procesy se S. Miloševićem, B. Plavšićovou, M. Krajišnikem), obléhání Sarajeva (procesy se S. Galićem a D. Miloševićem), Srebrenica (procesy s V. Blagojevićem a ostatními a V. Popovićem a ostatními) a Herceg-Bosna (procesy s R. Brđaninem, T. Talićem a ostatními a J. Prlićem a ostatními). V jednotlivých příspěvcích se demografové soustředili na porovnání etnických proměn v rozmezí let 1991 a 1997 a na analýzu populačních ztrát v tomto období, tj. v první řadě se pokusili kvantifikovat celkový počet obětí a všech pohřešovaných. Podtitul názvu (*Demografické ztráty v konfliktech na území bývalé Jugoslávie v letech 1991–1999*) je však poněkud zavádějící, a to hned z několika důvodů. V první řadě se publikace zabývá výhradně přímými populačními ztrátami (tj. vojenské a civilní oběti), případně hodnotí důsledky tzv. nucených migrací (tj. etnickou homogenizaci prostoru). Nezkoumá už ale, jaké demografické ztráty konflikt v Bosně a Hercegovině způsobil úhrnem, tj. kolik dětí by se narodilo, pokud by válka nepropukla. Podtitul díla také naznačuje, že se zájem soustředí na konflikty na území bývalé Jugoslávie. Absolutní většina analytických zpráv se ovšem orientuje výhradně na teritorium Bosny a Hercegoviny, pouze v samotném závěru tři příspěvky (z celkových 18) shrnují následky konfliktu v Kosovu v roce 1999. Zcela chybí rozbor situace v Chorvatsku. Ani časové vymezení v podnázvu publikace (1991–1999) neodpovídá vlastnímu obsahu. Tabeau totiž do výsledné verze nezařadila pojednání o populačních dopadech konfliktu v Chorvatsku, který začal v roce 1991. Válečné srážky v Bosně a Hercegovině, jejichž demografické následky jednotlivé státy nejčastěji analyzují, vypukly až v průběhu roku 1992. Rok 1991 statistici zvolili za výchozí datum záměrně vzhledem k poslednímu celosvazovému sčítání. Právě jeho výsledky totiž posloužily jako podklad pro následnou komparaci.

Publikace připomíná spíše sborník, ve kterém u jednotlivých příspěvků figurují vesměs stále tatáž jména (kromě Tabeau nejčastěji Jakub Bijak a norský demograf Helge Brunborg). Dílčí studie, jež od roku 2000 vznikaly na zakázku Haagu jako samostatné texty, Tabeau pouze chronologicky seřadila a opatřila úvodem. Konečný výsledek tak pochopitelně postrádá sevřenější tvar. Válku v číslech lze pro její zpracování místy až neuvěřitelného množství kvantitativních dat zařadit na pomezí pomocných historických věd, historické demografie a statistiky. Tomu vcelku logicky odpovídá i velice omezený repertoár výrazových prostředků; v komentářích se s až nesnesitelnou pravidelností střídá několik ustálených obrátů, což celkově snižuje stylistickou úroveň textu. Kromě neustále opakovaných tvrzení čtivost v každé kapitole narušují i totožné přílohy (např. biografie tvůrců) či mnohdy zcela identické popisy prováděné metodiky. *Válka v číslech* navíc postrádá závěr, jenž by

v nepřehledném množství údajů, grafů, tabulek, kartodiagramů, kartogramů a map zrekapituloval stěžejní myšlenky. K těm dílčím se čtenář propracovává vždy pouze na konci každé kapitoly.

Je ovšem nutné vyzdvihnout „mravenčí“ práci autorů, kterým se podařilo shromáždit a analyzovat nezměrné množství téměř všech dostupných relevantních, ale i desítek dalších neúplných, zkreslených či jinak sporných primárních zdrojů. Kromě „klasických“ pramenů (např. sčítání z roku 1991 a neúplná a neoficiální poválečná sčítání) jejich analytické statě využívají soupisů pohřešovaných, potvrzených počtů zemřelých (databáze Mezinárodního výboru Červeného kříže), seznamů exhumovaných osob, datovýchází četných mezinárodních organizací (UNHCR aj.), voličských seznamů (OBSE) či např. údajů americké humanitární organizace Lékaři za lidská práva. V prvé řadě se Tabeau a spol. museli vypořádat s jejich odlišnými a často zcela protikladnými výsledky, jež znemožňovaly učinit pregnantní závěry. Nejčastěji používaná metoda spočívala v porovnání jmen, příjmení a dalších osobních údajů (hlavně rodných čísel) osob zaregistrovaných statistickým sčítáním z roku 1991 se seznamy zabitých či pohřešovaných (např. databáze Mezinárodního výboru Červeného kříže) či voličskými seznamy v roce 1997 přichystanými OBSE. Na první pohled v zásadě nekomplikovaná a jen obtížně zpochybnitelná metoda v sobě skrývala četná úskalí, kvůli nimž se badatelům ne vždy podařilo uspět. Data z předválečného a poválečného období se velmi těžko vzájemně porovnávala, neboť neobsahovala identické položky. V důsledku skenování špatně čitelných registračních formulářů ze sčítání roku 1991 obsahovala jména a příjmení četné nepřesnosti, stejně tak byly neúplné či zcela chyběly informace o datech narození a rodných číslech stovek osob. Porovnání limitovala i skutečnost, že jednotné rodné číslo, které úředníci v bývalé Jugoslávii zavedli v roce 1981, ve svých záznamech Mezinárodní výbor Červeného kříže nepoužívá. Záznamy o rodných číslech ze sčítání roku 1991 se také značně lišily od údajů, jež shromáždila OBSE při přípravě seznamu voličů pro volby v roce 1997 a 1998. Výpovědní hodnotu podobných srovnání ovšem relativizuje také to, že registrace do voličského seznamu v roce 1997 nebyla povinná.

Na tomto místě se tak dostáváme k jedné z největších slabin celého díla. Vstupní data, na jejichž základě v rámci populačních analýz výsledné závěry vznikaly, můžeme jen velmi těžko ověřit. Ani ten nejpřesnější statistický rozbor neposkytne korektní výsledky, stojí-li na nepřesných, neúplných či jinak zavádějících vstupních datech. Závažným nedostatkem práce je absence důslednější kritiky pramenů. Kniha Válka v číslech, jak to už ostatně naznačuje sám její název, pracuje výhradně s kvantitativními materiemi. Proto by minimálně v rámci úvodu měly být jednotlivé statistické zdroje podrobeny hlubší kritice. Statisticy je sice v přílohách příspěvků popisují, činí tak ovšem pouze v rovině vnější charakteristiky pramene (tj. v rámci popisu metodiky, již byla data shromážděována). Vlastní výpovědní hodnotu pramenů a jejich hodnověrnost však již dále nezkoumají. Z analýz datovýchází je zřejmý konzervativní přístup, jenž se nejrůzněji projevuje ve statických věnovaných vyčíslení úplného počtu obětí. Autoři kvantifikovali pouze skutečně ověřitelné oběti. Nicméně připouštěli, že výsledný počet obětí může být o poznání vyšší (řádově o několik tisíc více). Tuto skutečnost ale někteří jiní demografové (např. renomovaný srbský demograf Pašalić) zpochybňují. Badatelský kolektiv kolem Tabeau, navzdory snaze každou osobu zaregistrovanou sčítáním v roce 1991 ověřit pomocí dostupných

osobních údajů po roce 1995, se dopustil určitých statistických pochybení; řada osob v soupisech zůstává zdvojena.

Hned na úvod polská badatelka sděluje, že uvedené komparativní studie na základě využití metodiky, dostupných pramenů a transparentnosti patří mezi relevantní rozborů populačních změn bosenskohercegovské společnosti, k nimž došlo v důsledku konfliktu. Podle Tabeau „nikdo, kdo se zajímá o jugoslávské soudobé dějiny, nemůže jejich zprávy v úplnosti odsoudit“ (s. 20). Jenže kromě složitě ověřitelné, byť precizně shromážděné pramenné základny, tu zřetelně vyvstává druhý největší nedostatek práce, její pouze zdánlivá objektivnost. Struktura knihy de facto kopíruje postoje, jež vůči válce v Bosně a Hercegovině zaujal Západ. Černobílé hodnocení příčin vzniku konfliktu a jeho válečného průběhu se projevilo ve výběru zpráv, resp. oblastí, jež demografové jako modelové příklady pro své analytické sondy využili. Vybrané studie se v chronologické posloupnosti zaměřily zejména na oblasti východní Bosny v roce 1992 (na příkladech z opštin Višegrad, Vlasenica, Bosanski Šamac a Odžak), bosenské Krajiny v roce 1992 (opština Prijedor a AO Krajina), v Herceg-Bosně v letech 1993–1994 (Mostar a další opštiny v tomto vymezeném území), Srebrenici v roce 1995 a obležené Sarajevo v průběhu celého období konfliktu. Pomyslným vrcholem je komparativní studie etnických proměn v roce 1991 a 1997, jež pro účely mediálně nejsledovanějšího procesu s bývalým jugoslávským prezidentem S. Miloševićem porovnávala celkem 47 opštin. Tabeau sice doplňuje, že Tribunál posuzoval i studie zkoumající okolnosti vyhánění srbského obyvatelstva (případy Hadžihasanović a Kubura, Naser Orić aj.), nicméně v práci, na základě předpokladu, že „báze zločinů je malá“ (s. 33), samostatně uvedeny nejsou. Pokud nepočítáme příspěvky z Herceg-Bosny a několik příkladů v širěji pojaté komparaci etnické situace ve 47 opštinách, můžeme konstatovat, že pozornost je věnována výhradně prostoru entity Republika srbská. Z celkového počtu 47 zkoumaných regionů připadá dnešní Federaci pouze sedm opštin, Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Donji Vakuf, Goražde, Ključ, Sanski Most. Všechny ostatní zkoumané spadají pod Republiku srbskou. Tabeau tvrdí, že „haagský tribunál je díky svému mezinárodnímu charakteru osvobozen od nacionalistických mytologií“ (s. 26). Pokud by však badatelé chtěli zachovat objektivitu v souhrnném zpracování populačních následků konfliktu, měli by do konečného výstupu zahrnout i rozbor etnického čištění srbského obyvatelstva v důsledku operace Bouře v západní Bosně (především opštiny Drvar, Bosansko Grahovo) či následky bosňacko-chorvatského konfliktu ve střední Bosně (např. opštiny Vareš, Fojnica aj.).

Přes všechny uvedené nedostatky publikace *Válka v číslech* představuje jeden ze dvou respektovaných pokusů o analýzu demografických následků občanského konfliktu v Bosně a Hercegovině v devadesátých letech 20. století. Soubor analyzovaných statistických materiálů je významným příspěvkem na poli politické geografie (studium konfliktů), na jehož základě můžeme detailněji zkoumat územní diferenciaci i celkovou intenzitu etnických čistek. Na relevantnější zhodnocení populačních ztrát si však budeme muset počkat až do okamžiku, kdy konečně v Bosně a Hercegovině proběhne statistické sčítání. Teprve ono totiž statistikům, demografům a geografům nabídne údaje s větší výpovědní hodnotou.

Ondřej Žíla, Univerzita Karlova v Praze, e-mail: zila1@seznam.cz